

1. Kultúrafogalmak és -modellek

1.1. Bevezetés

A kultúra kétféle módon hat ránk. Egyrészt a kultúra nézőpontján keresztül látjuk és értelmezzük a világot, hiszen a kultúra jelentéssel látja el azt, ezáltal segít a világban való eligazodásban. Másrészt a kultúra az emberiség aktivitásának „lenyomata”, állandóan jelen van.

Kulturális háttérünk automatikusan hat, sokszor nem észleljük a mindennapokban és nem tudatosan van jelen, ezért több kutató is egyetért azzal, hogy nemhogy más kultúrákat, de a sajátunkat sem ismerhetjük meg teljes mértékben. Hofstede, az egyik legismertebb kultúrakutató ezt a következő analógiával közelíti meg: *kulturális háttérünk olyan, mint az orrunk, nem látjuk megfelelően, de mindenki más észreveszi, és furcsának találja, ha más, mint a többieké. Emellett arra megyünk, amerre vezet, de mindig útban van.*¹

A kulturális tudás olyan tudás, amely elsősorban nem azon alapszik, hogy kulturális tényeket és követendő normákat ismerünk és tanulunk meg, inkább az ezen tények és normák mögött rejlő indokokat és összefüggéseket kell *megpróbálnunk* megérteni. Ez egyenesen elvezet bennünket ahhoz a nagyon fontos alapvetéshez, hogy más kultúrák megértéséhez nagyon magas fokú empátia és tolerancia szükséges.

Ebben a fejezetben a kultúrafogalmak áttekintése mellett bemutatjuk a kultúra jellemzőit és elemeit. Ezután ismertetjük azokat a legfontosabb elméleti modelleket, amelyek a kulturális különbségeket próbálják megragadni, mérni.

1.2. A kultúra elemei

Mielőtt a kultúra több szempontú definiálására kitérnénk, bemutatjuk azokat a kultúraelemeket, melyekkel nap mint nap találkozhatunk, ha külföldre utazunk, ha más kultúrák iránt érdeklődünk, ha szívesen olvasunk a kulturális különbségekről.

A kultúra alkotóelemeit több szerző megkísérelte különféle kategóriákba sorolni. A kategorizálást tovább bonyolítja, hogy a kultúra elemei és forrásai sokszor keverednek, pl. a nyelv vagy a történelem a kultúra elemeként és forrásaként is értelmezhető. A kultúraelemek komplexitásához az is hozzájárul, hogy a kultúra elemei egymásra is hatással vannak. Például a vallás befolyásolhatja az étkezési és öltözködési szabályokat, a történelem hatással lehet a szokásokra, ünnepekre, az étkezési és öltözködési kultúra vagy az ünnepek sokszor hagyományokat, szimbólumokat is hordoznak magukban stb.

Kategorizálás helyett e fejezetben számos kultúraelemet, kultúraforrást felsorolunk és rövid példákkal szemléltetve bemutatunk.

A kultúraelemek kifejtését a legfontosabb öt elemmel² kezdjük, melyek a következők: vallás, történelem, értékek, társadalmi szervezetek, nyelv.

Vallás

Tagadhatatlan, hogy a vallás a kultúra egyik legfontosabb meghatározó eleme. Egyes kultúrák vallása évszázadok-évezredek alatt alakult ki és segítette a kultúra tagjait a világ megértésében és a világban való eligazodásban. A vallásnak rengeteg funkciója van egy adott társadalom életében, meghatározza például a hitvilágot, az értékeket, normákat, befolyásolja a társadalmi, üzleti és egyéni viselkedést³, pl. a munkához, a családhoz, az anyagi javakhoz való hozzáállást.

A vallás gyakran életfilozófiát is jelent, a társadalom által elfogadott emberi értékek is az adott vallás hitrendszeréből származnak.

Emellett a vallás sok más kultúraelemre is hatással van, gondoljunk csak a muszlimok öltözködési vagy étkezési szokásaira, melyek a vallás és az identitás kifejezésére is szolgálnak.

A kínai kultúra szintén szorosan összefonódik a különböző vallási irányzatokkal. Az ország lakóinak közel fele a (kínai, tibeti, páli) buddhizmust és a taoizmust gyakorolja. A buddhizmus egyik fő tanítása a „nemes nyolcútú ösvény”, melynek tartalma szól a helyes szemléletről, a helyes szándékról, a helyes beszédéről, a helyes cselekvésről, a helyes életmódról, a helyes erőfeszítésről, a helyes éberségről és a helyes elmélyedésről. A felsorolásból látható, hogy ezek az alapelvek meghatározzák a kulturális viselkedésnormákat és alapelveket is.

A taoizmus Kína másik ősi vallása, szintén nagyértékben befolyásolja a kínai kultúrát, filozófiát, irodalmat, zenét, orvoslást, harcművészeteket és táplálkozás-tudományt.

Történelem

A történelem a kultúra eredetére világít rá, bizonyos történelmi események és az ezekhez fűződő legendák, történetek jövőbeli pozitív vagy akár elrettentő például is szolgálnak a csoport vagy az egyén számára. A történelem emellett identitást nyújt az emberek számára, lehetőséget arra, hogy büszkéek legyenek népük kultúrájára. Minden nemzet ünnepeket, szokásokat, rituálékat alakít ki egyes történelmi eseményekhez kapcsolódóan, egyediséget adva e történéseknek.

Néhány esetben az adott kultúra személyiségét leíró jellemzőket is befolyásolhatja a történelem⁴, például rengetegszer halljuk, hogy a magyarok pesszimizmusának okait a történelemben kell keresnünk, pesszimista hozzáállásunk a világ dolgaihoz a sok elvesztett háború miatt alakult ki. Ugyanígy a franciákra jellemző büszkeséget is sokan Franciaország történelmi gyökereiben látják.

Értékek

Az értékek kulturálisan definiált standardok, meghatározzák az egész kultúrát azáltal, hogy a kultúra tagjai számára viselkedési útmutatóként szolgálnak, irányelvként arra vonatkozóan, hogy mi számít fontosnak, és hogyan, miként éljük az életüket.

Olyannyira lényeges elemei a kultúrának, hogy a legtöbb kultúramodell értékek mérésén alapul, melyekről részletesen az 1.5. fejezetben szólnunk.

Példaként álljon itt egy alapvető kínai érték, a kuanhszi (guanxi), mely a kínai üzleti kultúrára is befolyással bír. A szó jelentése: kapcsolat, összeköttetés. A kapcsolati hálónak Kínában igen nagy jelentősége van, mind a hétköznapi, mind az üzleti életben elengedhetetlen szerepet játszik. A kínai kultúra ismerete nélkül könnyen korrupciónak bélyegezhetnénk ezt a jelenséget, ez esetben azonban nem a haszon- és pénzszerzés az elsődleges cél, jóval inkább a konfucianus értékrendben megjelenő „segítsük egymást” elv van a jelenség hátterében. Valójában a kínai kultúrára egyébként is nagyon jellemző hosszú távra való gondolkodásról és a kapcsolatokba való investálásról szól a kuanhszi, mintsem a korrupcióról. Sokszor egymást is úgy hívják: „ő az én kuanhszim”.

A kuanhszi elsősorban viselkedési normáknak való megfelelést foglal magában, alapelvei a kínai kultúra értékeit tükrözik: kölcsönös bizalom, segítségnyújtás.

tás és viszonyosság, egymás iránti hosszú távú elkötelezettség, általános egyetértés, lojalitás.

Társadalmi szervezetek, intézmények

Társadalmi szervezeteken, intézményeken a társadalmi rendszert és struktúráját értjük. Ide tartozik a család intézménye, az iskola-rendszer vagy pl. az indiai kaszt-rendszer, de az afrikai törzsek struktúrája is e kultúraelemek példaként értelmezhető. Ezek az intézmények a társadalmi együttélés szabályainak meghatározói, elvárt társadalmi szerepek, hierarchia és normák fűződnek hozzájuk, kommunikációs hálózatokként funkcionálnak. Az, hogy ezen intézmények miként működnek, nagyon erősen kultúrafüggő.

A család a legősbibb társadalmi intézmény, a társadalom „alapegysége”, felépítése és működése nagyon sokat elmond az adott kultúráról.

A kínai nyelvben például van egy mondás: „ha ismered a családját, nem kell, hogy megismerd az egyént, mert mindent tudsz róla”. Kínában nem a család van az egyénért, hanem az egyén a családért.

A férfi-női szerepek és a gyermekek szerepe a családokban szintén kulturálisan meghatározott. Például a kínai családokban a gyermekek általában sokkal kevesebb szabadságot kapnak szüleiktől – mind párkapcsolati, mind pénzügyi döntéseikben –, mint amerikai társaik.

A nők státusa a muszlim családokban (illetve társadalomban) pedig tudvalevően teljesen eltér a nyugati családi mintáktól, a Korán hosszú fejezetet (4. szúra) szentel a nők kötelességeinek és jogainak.

A családnagyság is kultúrafüggő, például egy iszlám vallású egyén számára a család sokkal tágabb fogalom, mint egy európai számára, beletartoznak a szülőkön és a gyerekeken kívül az apai, anyai nagyszülők, nagynénik, nagybácsik, unokatestvérek és az ő közvetlen hozzátartozóik is.

A házasság, mely a társadalom egyik alapvető intézménye, szintén kulturális eltéréseket mutat. Indiában a házasságok nagy része (közel 80 százaléka) még mindig „elrendezett házasság”, mely szerint a család választja ki a fiatal számára a megfelelő párt. A hasonló szociális és pénzügyi háttér, a képzettségi szint és a vallás egyezősége a két család között az indiaiak szerint a házasság legfőbb vitaforrásait kiküszöböli. A válások aránya kb. 1 százalék, az indiai társadalomban a válás tabunak számít.

A témában 2012-ben az Ipsos piackutató cég végzett kutatást, a felmérés során India 18 államában 30 ezer főt kérdeztek meg. A megkérdezettek 74 százaléka

jobbnak véli az elrendezett házasságot, mint a szerelmi házasságot. Az egyes államok között vannak különbségek, az elrendezett házassággal egyetértők aránya 59% és 88% között mozog. Az indiaiak 89 százaléka a kiterjesztett családmoddllt érzi ideálisnak a nukleáris családdal szemben, vagyis több generáció együttélését tartja optimálisnak.⁵

Nyelv

A verbális kommunikáció fejezetben részletesen olvashatunk a nyelv és a kultúra kapcsolatáról, itt csak röviden ismertetjük e kultúraelemet.

A nyelv „kultúraátviteli” módszer, az emberi kultúra működésének alapja, mely mélyebb információkat is hordoz az adott kultúráról. A szocializáció során az anyanyelv megtanulásával együtt „szívjuk magunkba” a kultúrát is, mely a nyelvvel együtt, azon keresztül is öröklődik generációkról generációkra.

A nyelv jóval több, mint szavak rendszere, az adott kultúra gondolkodásmódját fejezi ki, nem véletlen, hogy a nyelvóráknak mindig része az adott kultúra bemutatása is. Egy ország kultúrájának megértéséhez az egyik elengedhetetlen feltétel nyelvének megtanulása.

Minden nyelvben van számos olyan szó, melyet képtelenség lefordítani más nyelvekre, mivel specifikus az adott kultúrára nézve és jóval többet hordoz magában, mint maga a szó elsődleges jelentése.

A nyelvészek által meghatározott leginkább lefordíthatatlan szavak toplistáján az első helyet az „ilunga” szó foglalja el, mely a csiluba nyelvben használatos (a Kongói Demokratikus Köztársaság – korábban Zaire – délkeleti részén beszélt nyelv). Ennek a következő a jelentése: „olyan személy, aki első alkalommal kész megbocsátani az erőszakot, másodjára tolerálja, harmadjára azonban már nem.” Természetesen egyetlen más nyelv sincs a világon, mely erre a jelenségre egy szót alkalmazna.

Álljon itt egy portugál szó is, hogy európai példával is szemléltessük a nyelv kulturális meghatározottságát. A „saudade”, az elvágyódás egy fajtáját fejezi ki, melyet szó szerint lehetetlen lefordítani, körülírva a leginkább úgy fogható meg, mint egyfajta nosztalgikus, fájdalmas vágy azután, akit vagy amit szerettünk, de már elvesztettünk. Ha meghallgatunk egy dalt, „fadót” a melankolikus portugál zenei stílusban, jobban átérezhetjük a szó jelentését.

A fenti öt legfontosabbnak tartott kultúraelem mellett az egyes kultúráknak még számos alkotóelemük van. Ezek (a teljesség igénye nélkül) a következők: normák, ismeretek, szokások, hagyományok, szertartások, rutinok, ügyességek,